

- (6) Id., I, pag. 260, 286.
- (7) Id., II, pag. 272.
- (8) Brief van Mr. P.H. Damsté van 31-12-1962.
- (9) Vgl. de veldnamen "de tip" (spits toelopend stuk land) en "de scheer" (=schaar, wegens een heg in de vorm van een schaar, vroeger op dat perceel) onder Aalst bij Eindhoven. Tijds. Kon.Ned.Aardr.Gen., 55, 1938; pag. 923. - De naam "de fok" voor een driehoekig stuk land bij/of in Dokkum, Heerenveen, Giekerk, enz. (men woont op de Fok). In de gemeente Rinsumageest bestonden in 1543 de veldnamen "de zwaluwstaart" en "de bijl", zo genoemd naar de vorm van de percelen. Ook nu nog vindt men er "de bijl" en "de bijlsteel". Leeuwarder Crt., 18/6 en 2/7 1932, 5e en 3e blad en idem, 4/11 1933, 3e blad.
- (10) Zie ook K.W. Galis: "Zeister Molens". Bulletin Van de Poll-stichting, 1, 1971; afl. 2, pag. 15 en 16.
- (11) "Memorie of gedetailleerde omschrijving eener vrijwillige en aanzienelijke veiling van Vaste Goederen, gelegen onder de gemeente van Zeyst, ...", op 15 mei 1818; pag. 27.
De gegevens voor dit artikel bevinden zich in het Recht.archief Zeist, 1261, in het Utrechtse R.A. en in het archief van de Van de Poll-stichting te Zeist.

Zeist in 1872 (1).

Waarom dat jaar ?

Waarom juist nu een terugblik op Zeist van precies een eeuw geleden ? Omdat de eerste topografische kaart van 1872 dateert. Als men deze kaart bekijkt, ziet men veel bos, veel cultuurgrond en weinig bebouwing. Natuurlijk vertel ik hiermee niets nieuws, want kaarten geven een beeld van menselijk

leven en dat leven beweegt gestadig in de richting van bevolkingsgroei, die - hoezeer het ook te betreuren valt - de natuur noodzakelijkerwijs overal terugdringt. In 1872 telde Zeist ongeveer 5500 inwoners, die echter - veel meer dan thans - verspreid woonden over de oppervlakte van een grote gemeente, zodat de dorpskern van Zeist niet meer dan de helft van dit aantal inwoners zal hebben geteld.

Het oude Zeist.

Zeist is ontstaan aan de beide dorpsstraten, of liever: aan de oude "steenstraat", die in vroeger eeuwen één geheel vormde, nog niet onderbroken door het Rond, want dat is een creatie van "het kasteel" geweest. Dat kasteel ontstond in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Het omvatte behalve de hoge heerlijkheid over het dorp Zeist tevens een uitgestrekt gecultiveerd bosgebied met gezichtslanen. Dichtbij het kasteel ontstonden, met steun van de Heer van Zeist, in de achttiende eeuw de gebouwen van de Broedergemeente, en wel tussen het kasteel en de beide dorpsstraten.

Op deze wijze wordt het begrijpelijk, dat de bebouwde kom van Zeist zelf zich moest uitbreiden ten noorden van die dorpsstraten en dan bij voorkeur niet midden in de luthof van de heer. Vooral in het noorden strekte zich het bosterrein kilometers ver uit. Op oude kaarten heet dit terrein Valkenpad. Wellicht heeft die naam betrekking op het middenpad en werd daar de valkenjacht beoefend.

Het is dus niet verwonderlijk, dat de oudste uitbreidingen optraden niet zozeer langs de Slotlaan en naaste omgeving, maar terzijde daarvan, dus langs de Voorheuvel enerzijds en langs Krullelaan en Nooitgedagt aan de andere kant. Omstreeks 1850 was naast de dorpsstraten de Voorheuvel de

enige aan beide kanten volgebouwde woonstraat. Als ik nu met u door het Zeist van 1872 ga wandelen, neem ik daarbij echter aan, dat de Maurikstraat, de Jufferstraat en de Hartesteeg met de beide dorpsstraten één bebouwd geheel vormden.

Noordwestwaarts.

Wij beginnen onze tocht op de Montaubanstraat. Die was er reeds lang, maar er staan nog bijna geen huizen. Op de markt verandert het toneel. Aan de noordkant van de Oudarnhemseweg en de Eerste Hogeweg staan reeds verscheidene woningen. De Voorheuvel is aan beide zijden bebouwd, evenals de Achterheuvel, nu Emmastraat geheten. Ook de verbinding tussen die beide, de Heuveldwarsstraat. Maar nog niet de Jagerlaan. Op de hoek van Voorheuvel en Jagerlaan is de in 1867 afgebrande molen "De Hoop" verdwenen om plaats te maken voor het nog bestaande bouwsel voorbij het oude kerkhof. De tol is op die plaats nog wel aanwezig. - Ten oosten van het beschreven traject is alles nog natuur en bos, behalve dan het Weeshuis. Het kindertehuis Bethanië was er nog niet. Het Wilhelminapark met zijn vijver komt eerst voor op de topografische kaart van 1885.

Noordoostwaarts.

Laten wij ons nu naar de oostkant van het dorp begeven. De villa Choisy, kort na 1910 afgebroken, prijkt reeds tussen de Hogeweg en de Woudenbergseweg. Daartegenover ziet men aanduidingen, die reeds betrekking kunnen hebben op de bewaarschool en het huis Ten Bosch. De Donkerelaan tegenover het Walkartpark vertoont ook reeds een vrij aaneengesloten bebouwing. Van de Herenlaan ontbreekt nog elk spoor. Wat betreft de Tweede Hogeweg, daar staan alleen woningen aan de noordzijde en wel voorbij de diepe tuin van Choisy, die zich waarschijnlijk tot de huidige

gelijknamige weg heeft uitgestrekt. Op dit terrein is later de Openbare Leeszaal verzezen. Eén der oude hekken van Choisy kan men nog aantreffen naast de winkel van Van den Bosch.

De Krullelaan was alleen bebouwd aan de westkant, hetgeen men aan de tegenwoordige huizen nog heel goed kan zien. Over de Woudenbergseweg heen toonde de Krullelaan enige bebouwing aan de oostzijde. Tot de bebouwde gedeelten moet men ook rekenen de percelen ten zuiden van de Woudenbergseweg tussen Choisyweg en Krullelaan. Het oude ziekenhuis zal er pas later komen.- Wat Nooitgedagt betreft, hier stonden alleen woningen aan de Dribergse kant. De Laan van Beek en Royen vertoont reeds de bebouwing aan de westzijde. Hiermee is onze tocht door de dorpskern van 1872 geëindigd.

In een volgend artikel hoop ik u nogmaals mee te nemen naar het Zeist van 1872, maar dan niet naar de dorpskern, maar naar allerlei verspreide punten in deze gemeente.

Mr. Dr. H. Emmer.